

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATION
NOVEMBER 2020

SEPEDI LELEME LA GAE: LEPHEPHE I
SEPEDI HOME LANGUAGE: PAPER I

Nako: diiri tše 3

100 meputso

HLOKOMELA

1. Lephephe le le na le matlakala a 12. Kgonthišiša gore matlakala a feletše.
  2. Araba dipotšišo ka moka ka Sepedi.
  3. Thoma karolo ye nngwe le ye nngwe letlakaleng le lefsa.
  4. Gore o tle o kgone go kgobela meputso, ngwala ka bothakga o be o beakanye dikarabo tša gago gabotse.
-

KAROLO YA A   TEKATLHALOGANYO**POTŠIŠO YA 1**

Badišiša temana ye gore o kgone go araba dipotšišo tša go e latela.

Phetogo ya klaemete ke maikarabelo a rena ka moka

- 1 Phetogo ya klaemete ke tlhobaboroko lefaseng ka bophara. Go fihlela le la nkhošo lona le, go sa na le batho bao ba sa hlathego gore ge go bolelwa ka phetogo ya klaemete go bolelwa ka eng. Ye ke phošo ye kgolo ka ge batho ba swanetše go tseba seo se diregago lefaseng la bona. Phetogo ya klaemete ke ge palogare ya thempheretšha ya lefase e golela godimo ka lebelo leo le se go la swanela. Thempheretšha ya lefase e a rotoga gomme ya tološa mmase wa aese ya 'Antarctica'.
- 2 Tše dingwe tša dilo tše di tlišago phetogo ya klaemete ke ge batho ba šomiša mohlagase le kese ka bontši. Naga ya rena ya Afrika-Borwa e hlotla mohlagase ka bontši ka malahla. Malahla a ntšha muši wo mogolo woo e lego sera go klaemete. Go lahlela dipolastiki mo gohle, matlakala le ditšhila tše dingwe, ke go oketša tšhilafatšo ya moya. Difatanaga le dinamelwa tše dingwe di šomiša petrole le dioli tše dingwe tše di lokollago khapontaoksaete yeo e hlolago tšhilafatšo ya moya. Dinageng tše dingwe batho ba šomiša dipaesekele go ya mafelong a kgauswi go fokotša molokoloko wa difatanaga woo o ba senyetšago nako le go fokotša tšhilafatšo ya moya. Go rema mehlare, go fiša hlaga le dithokgwa go oketša bothata bjo bja go ruthela ga klaemete. Go na le ditlolo le dinkgišabose tše dingwe tše di šilafatšago moya.
- 3 Ditlamorago tša phetogo ya klaemete di ama lefase ka bophara. Se se bonwa ka phetogo ya boso bjoo bo sego bja tlwaelega goba bja swanela. Tše dingwe tša tšona ke ge dinaga di itemogela marega a matelele go feta ka moo go tlwaelegilego, dipula tša **matlakadibe**, mafula, thorumelo ya lefase le phišo ya go theletša moloji pelo. Mafelelong a ngwaga wa 2019, torotswana ya 'Centurion' le lekheišene la Mamelodi go la Tshwane, badudi ba gona ba ile ba itemogela merwalela ya meetse yeo e hlotšwego ke pula ya **medupi** yeo e tšerego matšatši a senyane e ena. Se se ile sa bea maphelo a batho ba bantši kotsing moo go ilego gwa ba le mahu gomme batho ba bangwe ba ikhwetša ba lahlegetšwe ke magae a bona, ba se na madulo. Ka yona nakong yeo ya mafelelo a ngwaga wa 2019 ka kgwedi ya Manthole, naga ya Australia le yona e ile ya hlaselwa ke mollo wa hlaga wo mogolo woo o ilego wa tšea tekanyo ya matšatši a 79. Gona moo diphoofolo le dintlo tša batho di ile tša swa lorelore. Muši wa mello ya hlaga le ditoto tše di bodilego tša diphoofolo di šilafatša moya gomme moya wo o hlatloša thempheretšha ya klaemete go ya pele le pele. Malwetši ya ba a mantši, batho ba a lwala; ba bangwe ba a hlokošana. Komelelo ke ye ngwe ya ditlamorago tša phetogo ya klaemete. Ka nako ya komelelo, temo ke yona ye e amegago le go feta. Balemi ba bangwe ba gapeletšega go rekiša maruo a bona gantši ka theko ya fase pele ba loba go feta moo ka lebaka la tlhokego ya phulo. Puno e no ba go jela lehlakeng mola theko ya dijo le yona e golela marung, kudukudu ya lehea le lešweu leo le šomišwego go dira bupi. Batho ba go itlhakela, bao bogobe e lego sejo sa bona sa ka mehla, ke bona bao komelelo e ba bintšhago ka leoto le tee.
- 4 Ditsebi di begile gore dinyakišišo di re; go na le sehlakahlaka se sengwe sa aese sa 'Antarctica' seo go hweditšwego aese ya sona e tologile le meetse fela. Se se dira gore lefase le itemogele dipula tša go se tlwaelege. Bothata bjo bo dira gore tekanyetšo ya

meetse ka mawatleng e hlatloge e katološe mabopo ao a tlo go falalela moo batho ba dulago gomme batho ba hloka madulo.

- 5 Ntle le gore setšhaba se eme ka maoto go lwantšha tšhilafatšo ye ya lefase e sa le lehono, phetogo ya klaemete e tlo no gatela pele le pele. Dinyakišišo di re ge re ka senya nako, ra be ra fihla ngwageng wa 2031, re ka se sa kgona go thibela kgolomodumo ye. Baetapele ba mebušo ya lefase ba dira dikopano go leka go tla ka ditharollo, eupša ga se maikarabelo a mebušo fela go rarolla bothata bjo. Ka moka ga rena re na le bokgoni gomme re ka tla ka maano a bohlale a go thibela dikotsi tše dintši tša phetogo ya klaemete pele di tšwela pele.
- 6 Thibela bolwetši e phala kalafo. Ge batho ka moka ba ka kgonthišiša gore lefase la rena le a hlokomelwa gore le be le bokamoso, ba ka kgona go atlega. Go diega ga botšhwene ke go gadima morago. A re emeng ka maoto e sa le lehono.

[Boitlhamelo]

- 1.1 Hlaloša gore mongwadi o šupa eng ka mantšu a 'phetogo ya klaemete ke tlhobaboroko' ao a šomišitšwego temaneng ya mathomo. (1)
- 1.2 Go tšwa temaneng ya 1, hlaloša gore phetogo ya klaemete ke eng. (1)
- 1.3 Na o nagana gore ke ka lebaka la eng batho ba swanetše go tseba seo se diregago lefaseng la bona? (1)
- 1.4 Na taba ya gore Afrika-Borwa e hlotla mohlagase ka malahla ke ntlha goba ke kgopolo? Thekga karabo ya gago ka dintlha tše pedi. (2)
- 1.5 Anke o fe mmušo wa naga ya rena maele a go hlotla mohlagase ntle le go šilafatša moya. Efa dintlha tše pedi. (2)
- 1.6 Go tšwa temaneng ya 2, hlaloša gore dinamelwa di na le seabe sefe go phetogo ya klaemete. (1)
- 1.7 Efa kakanyo ya tharollo ya bothata bjo bja dinamelwa ka dintlha tše pedi ntle le yeo e filwego temaneng. (2)
- 1.8 Go tšwa temaneng ya 3, hlaloša ka moo ditlamorago tša phetogo ya klaemete di amilego naga ya Afrika-Borwa le ya Australia. (2)
- 1.9 Go ya ka kgopolo ya gago, ditlamorago tše tša temaneng ya 3, di amile mmušo le ekonomi ya naga bjang? Efa dintlha tše pedi. (2)
- 1.10 Hlaloša phapano magareng ga maina a dipula tše di kotofaditšwego temaneng ya 3. (2)
- 1.11 Na ke malwetši afe ao a ka hlaselago batho a go hlolwa ke tšhilafatšo ya moya? Ngwala a mabedi. (2)
- 1.12 Go ya ka temana ya 3, ga se balemi fela bao ba angwago ke komelelo, e ama kudu le batho bao ba itlhakelago. Kgonthišiša nnete ya taba ye ka go tsopola ntlha ya maleba go tšwa temaneng ye. (1)

- 1.13 Go tšwa go temana ya 4, hlaloša kotsi ya go tologa ga sehlakahlaka sa aese sa 'Antarctica'. (1)
- 1.14 Hlaloša gore mmolelwana wo o thaletšwego temaneng ya mafelelo o sepelelana bjang le molaetša wa temana ye. (2)
- 1.15 Na o kwana le mongwadi ka hlogo ye a e filego tekatlhaloganyo ye? Thekga karabo ya gago ka dintlha tše pedi. (2)
- 1.16 Ngwala mantšu a "A re emeng ka maoto e sa le lehono" ao a boletšwego ke mongwadi temaneng ya mafelelo ka polelopegelo. (1)

25 meputso

KAROLO YA B KAKARETŠO**POTŠIŠO YA 2**

Bala ka go kitimiša mahlo, ka tsenelelo le tsinkelo setšweletšwa se o yago go se akaretša ka go kgoboketša dikgopolokgolo le dikgopolotlaleletšo tše bohlokwa ka mantšu a gago. Kakaretšo e ngwalwe ka mokgwa wa temana ya mantšu ao a sa fetego a **90**.

ELA HLOKO:

1. Akaretša bohlokwa bja bakgathatema thutong ya ngwana ka mantšu ao a sa fetego a 90.
2. Ngwala ka tsela ya temana. Dintlha e be tše **7**.
3. Bontšha **palo ya mantšu** mafelelong a kakaretšo.

BAKGATHATEMA THUTONG

Malebo o tšweletše gabotse mphatong wa marematlou. Go yena se ke toro, ka ge a re o nyakile go metšwa ke bophelo bja motsetoropong le khuetšo ye mpe ya bagwera. O re go be go se bonolo go hlokomela dithuto ka ge bagwera ba gagwe ba be ba hloka maikemišetšo, ba kgoga diokobatši ebile ba sa hlomphe molao wa sekolo. O gopola mmagwe a mmošša gore thuto ke sekonyo sa go ya bokamosong bjo bokaone.

Mmagwe o be a fela a mmošša ka bohlokwa bja go ba le maikemišetšo le go fihlelela maikemišetšo ao. Bagwera ba gagwe ba bantši ke makgoba a ditagi mola ba bangwe ba tlogetše sekolo. Mmagwe o ile a mo hlohleletša gore a yo ithutela borutiši gomme a mo theeletša. O re moo kholetšheng ya borutiši o rutilwe gore motswadi, morutiši le morutwana ke bakgathatema ba bohlokwa thutong. Motswadi o na le maikarabelo a go fa ngwana thekgo thutong. Go botšiša ngwana ka ga mešomo ya sekolo le go mo fa nako ya go e dira go bohlokwa. Go mo thuša moo go hlokegago le go mo hlohleletša gore a dire mešomo ya gagwe ya sekolo le gona go sa le bohlokwa.

Morutwana wa makgonthe o na le boitshepo kgahlanong le dilo ka moka tšeo di ka mo ntšhago tseleng ya go ya bokamosong bja go phadima. O na le maikarabelo a go obamela melao ya sekolo, go ithuta, go theeletša le go hlompha barutiši le go dira mešomo ya gagwe le go kgatha tema dipapading. Morutwana wa mohuta wo o duma go swana le barutwana ba bohlale bao ba atlegilego.

Morutiši yena o na le maikarabelo a go hlompha seriti le ditokelo tša barutwana. O fihla mošomong ka nako gomme o šetša gore nako ya morutwana ga e senyege fela. O itokišetša dithuto gabotse. O tseba mabokgoni le mafokodi a barutwana. O tseba mekgwa yeo e fapanego ya go ithuta ya barutwana. O šomiša dipuku le didirišwa tše dingwe tša thuto go hola barutwana. Maitshwaro a gagwe ke a maleba mošomong wa gagwe. O hloile botagwa, tirišompe ya diokobatši le tlaišo ya barutwana ka thupa.

[Boitlhamelo]

10 meputso

KAROLO YA C THETO**POTŠIŠO YA 3 SERETO SEO SE SA BONWAGO**

Bala ditemanatheto tše ka go kitimiša mahlo, tsenelelo le tsinkelo gore o kgone go araba dipotšišo tša go di latela.

O NNYAMIŠITŠE – SN TSEKE

- 1 O nnyamišitše ke sa nyamile nyaminyami,
- 2 Ge o sepetše o sa ntaela o ela ruri,
- 3 O be o mpotša magang o sa bolele ka mphago,
- 4 O be o mpotša maikemišetšo le tša bosasa,
- 5 O sa ntome tsebe ka tša go fulara ga gago.

- 6 O tlogetše mae segoleng a hloka moalamedi,
- 7 Hono ke diruwe, a phaphašitšego a llwe ke kgano,
- 8 O šeile mabejana lehlakeng a felela ponyaneng,
- 9 O timeletše le yena monkane hono ke nongtšhiwa,
- 10 O hloka mohlabeledi molomeledi wa mefeng.

- 11 Ruri ke šitwa go go lebala le ge ke šia sona seo,
- 12 Ga go molato le ge dikati tša phiri re sa bona,
- 13 Ba phologa ba hlabilwe ba gatakilwe ke dikoloi,
- 14 Ga go na taba bokoloti ke bja ka ke di šaletše.

[Sekgamphuthu sa molalagotla a moraka – SN Tseke – Letl. 17]

- 3.1 Tsopola setlabela sa theto seo se dirišitšwego mothalothetong wa 1, o be o fe le leina la sona. (2)
- 3.2 Efa seka se se lego mothalothetong wa 5. (1)
- 3.3 Ka ntlha E TEE akaretša diteng tša temanatheto ya 2. (1)
- 3.4 Ahlaahla sebopego sa ka ntle sa sereto se o lebeletše ditemanatheto le methalotheto. (2)
- 3.5 Hlaloša molaetša wo o tlišwago ke temanatheto ya 3. Fahlela karabo ya gago ka ntlha E TEE. (2)
- 3.6 Na ke maikutlo afe ao a tšweletšwago ke sereti seretong se? Thekga karabo ya gago ka ntlha E TEE. (2)

[10]

POTŠIŠO YA 4 DIRETO TŠEO DI BONWEGO

- 4.1 Bala ditemanatheto tše ka go kitimiša mahlo, tsenelelo le tsinkelo gore o kgone go araba dipotšišo tša go di latela.

MORATIWA WA KA – M Bopape le S Ratlabala

- 1 ... Ka re: 'Botse wa ka!
 2 Ka itebala, ka batamela
 3 Kgauswi ga gagwe.
 4 Ka tšewa ke madi,
 5 Ka kwa eke ke
 6 Sepelwa ke kese mmeleng,
 7 Eke ke gogwa ke tšhipi
 8 Ye e momelwago ke ditšhitswana
 9 Tše dingwe tše sa bonalego,
 10 Ya di goga ka magogela
- 11 Ka mo lebelela,
 12 A ntebelela.
 13 Gwa re kgwathi – tuu!
 14 Ka mo swara,
 15 A ntshwara,
 16 Ka mmetha ka molomo
- 17 Morago ga sebaka,
 18 Ra boledišana,
 19 Ra tšhelana ka tšona.
 20 Ka mo utollela
 21 Tše di utilwego ke pelo
- 22 Ka ribolla,
 23 Tše di ribegilwego
 24 Go yena, di nkgahlago:
 25 Mekgwa, botho le boleta.
 26 Yena a bitolla tše a di bitietšego.
- 27 Ra tlengwa ke tše swanago
 28 Ra kgahlwa ke ditee,
 29 Ra bonela gotee,
 30 Ra kwela gotee
 31 Ra gopolela gotee ...

[Direto tša Sesotho sa Leboa; Prof. D M Kgobe]

- 4.1.1 Tsopola sekafoko seo se laetšago lerato temanathetong ya 1. (1)
- 4.1.2 Bontšha fao sešura se tšwelelago gona mothalotheong wa 2. (1)
- 4.1.3 Ka dintlha TŠE PEDI efa kakaretšo ya temanatheto ya 1. (2)

- 4.1.4 Go tšwa temanathetong ya 2, go tšwelela mohlala wa tšhomišo ya leekiši. Hlaloša gore leekiši ke eng gomme o be o ngwale mohola wa lona. (2)
- 4.1.5 Ka dintlha TŠE PEDI hlaloša mošomo wa morumokwano methalothetong ya 28, 29, 30 le 31. (2)
- 4.1.6 Hlaloša maikutlo ao a go aparelago ge o bala ditemanatheto tša sereto se. Fahlela ka ntlha E TEE. (2)
- 4.2 Bala sereto se se latelago ka go kitimiša mahlo, tsenelelo le tsinkelo gore o kgone go araba dipotšišo tša go se latela.

GO POKOLO – OK Matsepe

- 1 Go go makala go fetša nka se ke,
- 2 Gore sefapano o se belegetše eng.
- 3 Na se lebetšwe go wena e seng
- 4 Neng ka ntle ga letšatši lela ke se seke?
- 5 O dungwa ke nna, maaka ga a botse,
- 6 Ka sona o tla tsena le nna ke a bona.
- 7 A ke go amogetše, le nna o tla mpona,
- 8 Go Mo khunamela go nkweša bose.
- 9 Magetleng le nna ke se rwale,
- 10 Kgopolong ke be yo ke hlatswegilego.
- 11 E sego gore go go tsebafele ke se ke se dirilego,
- 12 A ke sepedišane le wena ke be wa gago o nthwale.
- 13 O phate ya Yomogolo,
- 14 A ke go rete ka bjago bogolo.

[Direto tša Sesotho sa Leboa; Prof. D M Kgobe]

- 4.2.1 Na sereto se ke sa mohuta ofe? Thekga karabo ya gago ka dintlha TŠE PEDI. (3)
- 4.2.2 Sekaseka molaetša wa sereto se ka dintlha TŠE PEDI.
- Teori (1)
  - Dintlha (2)
- 4.2.3 Na o nagana gore ke ka lebaka la eng moreti a ngwadile 'Mo' mothalothetong wa 8 ka ditlhaka tše dikgolo? (1)
- 4.2.4 Anke o tsopole mohlala wa tšhomišo ya kelelothallo gomme o be o ngwale mohola wa yona. (2)
- 4.2.5 Na go foka moya ofe mo seretong se? (1)

[20]

30 meputso

KAROLO YA D THUTAPOLELO LE TŠHOMIŠOPOLELO**POTŠIŠO YA 5**

- 5.1 Bala temana ya ka tlase ka šedi gore o tle o kgone go araba dipotšišo tša go latela.

Ke *gare ga mpa ya bošego*, toropo e thibilwe ditsebe ke lešata la dithuthuthu tšeo nkego di a opela. Bafsa ba bogetše ka kgahlego ge baotledi ba phadišana ka go di gotliša. Di šetše di šiile mahlo ka lebelo. **Thaka e tshese** e hlwa e eya go di bogela ge di fofela godimo. Go šetše go hlamilwe mekgatlo ya baotledi ba tšona. Ke mahung, ke menyanyeng, o tlo di hwetša di ikadile ka setlwaedi sa tšona. O tlo kwa moisa a re; šedio di tšwelela ka thoko ye. Go kwala rhrhrh!!! ge ba kitimela ka thoko ya gona. Baotledi ba tšona o tlo hwetša ba nameditše basetsana bao ba ba kgomaretšego ebile ba gokere mootledi. Go na le dikgwari felo fa, go no swana le dikgwari tša go otlela dikoloi. Ba bangwe ba emelela ka maoto godimo ga tšona, ba bangwe ba iša maoto godimo, ke semphetekegofete. Fela ge se wešitše motho wa gona o tlo ba wa hwetša o ka re ba mo fošitše, ga se nke a namela selo.

[Boithhamelo]

- 5.1.1 Ngwala lentšu LE TEE sebakeng sa mantšu ao a sekamešitšwego lefokong la pele. (1)
- 5.1.2 Tsopola lentšu la neolotši lefokong la pele, o be o ngwale modumo wo le hlamilwego ka wona. (2)
- 5.1.3 Ntšha lethuši lefokong la boraro o be o le šomiše bjalo ka lediri lefokong la go kwala. (2)
- 5.1.4 '... ya baotledi ...' ke leamanyi.
- (a) Ke ka lebaka la eng e le leamanyi? (2)
- (b) Ke leamanyi la mohuta mang? (2)
- 5.1.5 Hlaloša sekapolelo se: '... toropo e thibilwe ditsebe ...' go ya le ka mo se šomišitšwego ka gona temaneng. (1)

5.2 Lebedišiša papatšo ye e latelago gore o tle o kgone go araba dipotšišo.

ITSOŠENG

Mofenyi go tša go risaekela!
Na o hloka tšhelete ka pela?
Re hloka mabikiri, mabotlelo, le dipolastiki gore re di risaekele.
EBA MOTHWADI WA GAGO!

Boloka tikologo ya geno gore e phele e hlwekile.
Re rwala dilo tšeo di risaekelwago ntle le go go **lefiša**.
Moputso ke wo o kgotsofatšago!

✉ 35 TEMONG 1523

☎ 015 672 7030

- 5.2.1 Hlaloša gore maswao a thadilweng metomong / dipining a emetše eng. (1)
- 5.2.2 Bolela gore papatšo ye e lebišitšwe go bomang. (1)
- 5.2.3 Polelo ye 'Eba mothwadi wa gago' e šušumetša motho yoo papatšo ye e lebišitšwego go yena bjang? (1)
- 5.2.4 Maikutlo a tšwelelago difahlegong tša batho ba ba mo papatšong ye a re utollela eng ka seo ba se dirago? Thekga karabo ya gago. (2)
- 5.2.5 Hlaloša gore emfolopo le founu tše di tšwelelago papatšong ye di thekga bjang molaetša wa papatšo ye. (2)
- 5.2.6 Na o bona mokgwa wo wa go risaekela o ka tšwela batho mohola? Thekga karabo ya gago. (1)

- 5.3 Bala ka tsenelelo le tsinkelo khathune ye ya ka tlase gore o tle o kgone go laetša mabokgoni a tlhathollo ya ditšweletšwa tša go bogelwa ka go araba dipotšišo.

[Mothopo: <www.google.co.za>]

- 5.3.1 Khathune ye e mabapi le: Kgetha karabo ya maleba.

- A Lethabo la batswadi la ge morwa a tšweletše dithutong.
- B Go thabetšwe ge morwa a swere pampiri ka letsogo.
- C Bakgathatema ba thabišitšwe ke go bona morwa.
- D Batho bao ba aperego gabotse ka letšatši la dikapešo. (1)

- 5.3.2 Tsopola lentšu la go laetša gore mothadi wa khathune o tseba direto tša setšo. (1)

- 5.3.3 Lentšu le 'bona' le šomišitšwe bjalo ka ledirithwii puduleng ya sealoga. Le šomiše mafokong a gago bjalo ka:

- (a) Ledirani
- (b) Lešala (2)

- 5.3.4 Bontšha sebetša seo mothadi wa khathune a se dirišitšego go laetša seo se lego kgopolong ya sealoga o be o fe le mohola wa sona. (2)

- 5.3.5 Hlaloša polelo ya go ipihla yeo e tšweletšwago ke mmagosealoga. (1)

- 5.3.6 Mantšu a 'ba ka' leo le šomišitšwego puduleng ya sealoga, ke lerui la mmoledi. Le šomiše bjalo ka lerui la mmoledišwa lefokong la gago go laetša kwešišo ya lona. (2)

[25]

POTŠIŠO YA 6

Badišiša temana ye e latelago gomme o e phošolle.

Ela šedi go: Maswaodikga, tirišo ya tlhakakgolo, mopeleto, kgaogano le kgokagano ya mantšu bjalobjalo.

Maphuthi o ri le ge a emelela a re: batswadi ba ka, ngwana' phoša dira, ga a bolawe. Ke morwedi wa lena, nhlomogeleng pelo, hle. Kolobe ya Nkwešeng ke e bolaile, le ge e se ya bolaya ke diatla tše tša ka. Ke e bolaile, ka gore e bolaile ke morwa wa ka. Motšhitšhi o ile kerekeng a befetšwe, gobane re be re fapane bjale ka ge le lena le tseba gore difapano ke ngwana wa lapa le lengwe le le lengwe.

[10]

35 meputso

Palomoka: 100 meputso